

Frikyrkorna

– Gudstjänstbesök som pietistisk norm

av Sven Halvardson

Mellan var femtonde och var tjugonde svensk (5,7 procent enligt Sverigeräkningens parallella intervjuundersökning) deltog i någon form av gudstjänst eller religiöst möte från fredagen den 24 till söndagen den 26 september 1999. När vi skriver om religiösa sammankomster av olika slag som försiggick vid den tidpunkten behandlar vi visserligen inte något som rör flertalets regelbundna vanor, men något som tillhör de organiserade helgaktiviteter som omfattar flest människor i detta land.

Den största andelen av dessa gudstjänstbesök gjordes inom den dominerande religiösa institutionen i landet, Svenska kyrkan, men därtill ägde påfallande många rum i frikyrkorna. Till denna kategori räknas här de samfund som samarbetar inom Sveriges frikyrkosamråd, dvs Frälsningsarmén (FA), Metodistkyrkan (MK), Nybygget – kristen samverkan (NB), Pingströrelsen (P), Sjundedags Adventist-samfundet (Adv), Svenska alliansmissionen (SAM), Svenska baptist-samfundet (SB), Svenska frälsningsarmén (SFA) och Svenska missionsförbundet (SMF). Om man tar alla gudstjänst- och andaktsbesökarna tillhopa (och betraktar helgen 24–26 september 1999 som typisk, vilket var avsikten med helgvalet) kan det något grovt uttryckas så att hälften av dem styr sina steg till folkkyrkan, en fjärdedel till någon frikyrka, en tiondel till katolska eller ortodoxa kyrkor, en tiondel till andra kristna grupper som inte sorteras in under Sveriges kristna råd eller Frikyrkosamrådet (som t ex trosrörelsen). De

deltagare som återstår för religiösa möten inom andra religioner än kristendom samt i sk nyreligiösa sammanhang (new age eller liknande) är i vår studie få – sammantagna en tjugondel av dem som besökt gudstjänst eller annat religiöst möte vid denna tidpunkt.

Om man jämför dessa resultat från intervjuundersökningen om svenska folkets deltagande i arrangerade aktiviteter 24–26 september 1999 med räkningen av alla besök i alla gudstjänst- och andaktslokaler som utfördes under samma helg får man på många sätt bilden av den religiösa aktiviteten bekräftad. Uppgifterna om besökare stämmer bra med uppgifterna om besök. Dock är antalet räknade besök i frikyrklig regi anmärkningsvärt högt, och det tycks vara så att frikyrkobesökarna i betydande omfattning avlagt mer än ett besök i sina kyrkolokaler (eller andra lokaler där samlingar arrangerats) den fjärde helgen i september. Att det förhåller sig så att många frikyrkomänniskor är så flitiga kyrkobesökare att de inte nöjer sig med ett enda besök under en vecka är känt sedan tidigare (se t ex tabellbilaga 2.11 i *Frikyrkosverige – en livsstilsstudie*).

Frikyrka och folkkyrka

Frikyrkosektorns verksamhetserbjudanden anammades alltså i betydande grad den undersökta helgen. 186 035 besök är registrerade och några fler skulle ha tillförts den summerade statistiken om alla besök räknats och rapporterats aktuellt veckoslut. Denna sektor omfattar i motsats till Svenska kyrkan en mycket begränsad del av befolkningen. Det sammanlagda medlemstalet 1999 var ca 215 700, vilket motsvarar 2,4 procent av totalbefolkningen. Omedelbart inses att det frikyrkliga mönstret av allmän uppslutning kring gudstjänster och möten är något helt annat än det folkkyrkliga mönstret i Svenska kyrkan, där medlemmarnas relationer till kyrkan för övrigt kan ta sig andra uttryck än gudstjänst- och mötesobservans. Om man sätter de besökstal som insamlats i Sverigeräkningen i relation till medlemstalen får man en besökskvot på 86 procent i frikyrkorna sammantagna, vilket kan jämföras med ca 3 procent i Svenska kyrkan. Något högre skulle den siffran varit om andra samlingar än gudstjänster inkluderas även för Svenska kyrkans del. Men skillnaderna är enorma om man på detta sätt jämför Svenska kyrkan i sin helhet med frikyrkorna redan när man talar om andelen aktiverade i guds-

tjänstlivet, och än mer om man tar i beaktande graden av aktivitet och avser antalet besök i förhållande till medlemsstocken. Om man däremot jämför det frikyrkliga mönstret med lågkyrkliga lekman-nabetonade rörelser inom Svenska kyrkan som Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS) och Bibeltrogna vänner (BV) är läget enligt Sverigeräkningen helt jämförbart. Besökskvoten är 73 procent i EFS när samarbetskyrkor med Svenska kyrkan inkluderas, 65 procent hos BV.

En anmärkning som kan göras är att det inte är så alldeles säkert att det är just de egna medlemmarna som besöken i frikyrkorna fördelas på. Det kan förmodas att ett antal svenskkyrkliga under veckoslutet 24–26 september valt att delta i någon aktivitet bland det relativt stora frikyrkliga utbudet, liksom frikyrkliga i viss omfattning kan ha besökt gudstjänster i Svenska kyrkan (där för övrigt mer än hälften av dem har ett andra medlemskap). Det finns en stor ring av regelbundna deltagare i frikyrkornas verksamhet, vilka trots sina frekventa besök inte är formella medlemmar. Dessa ickemedlemmar som inbegrips inom det vidare begreppet »betjänade« är ungefär lika många som de formella medlemmarna (232 400), och de torde därför stå för en stor del av de räknade besöken. Om jag istället för medlemmar valt den större cirkeln betjänade som underlag för de beräkningar som görs här skulle det jag kallar besökskvot bli lägre, närmare bestämt 42 procent, vilket är ungefär hälften av det värde jag angett för frikyrkosektorn totalt. För den som tycker att ett värde grundat på antalet betjänade är ett mer adekvat mått är en tumregel i det fortsatta att reducera värdet till hälften av de tal som kommer att anges som besökskvot i samfunden. Dock varierar det procentuella tillflödet av betjänade ickemedlemmar mellan enskilda samfund. Det kommer att framgå av tabell 2, där jag presenterar resultatet mer detaljerat.

Stort utbud av och hög efterfrågan på gudstjänster utmärker frikyrkorna. De hade vid mättillfället hälften så många gudstjänster och andakter som Svenska kyrkan, hade 40 procent färre besök och hade (följaktligen) något fler besök per gudstjänst. Skillnaderna skulle antagligen reduceras än mer om det hade varit möjligt att inbegripa alla helgsamlingar i jämförelsen. Det är som om man jämförde likartade storheter. Antalet församlingar skiljer för övrigt inte så mycket mellan de två. Men när man sätter dessa siffror i relation

till hur många medlemmar som omfattas inom respektive storhet haltar det kraftigt. Svenska kyrkan framstår som en jätte vars vanliga verksamhetsutbud sällan vidrör flertalet medlemmar medan frikyrkan (sammantagen) är en liten aktör, som visserligen inte berör så många människor i samhället, men däremot djupt engagerar merparten av medlemmarna (och ytterligare några på annat sätt in-dragna).

Jämförelsen visar på fundamentala skillnader mellan folkkyrkans och frikyrkans funktioner visavi medlemmarna. För många folkkyrkomedlemmar har medlemskapet att göra med tillträde till (och rätt till selektivt utnyttjande av) kyrkliga handlingar och symbolvärden och den delaktighet som erhålls genom kyrkans funktion att binda samman nutid med tidigare generationer, individer med land och folk. Kyrkan kan vara mer av ett sakralt rum för livsriter och en förenande symbol än en fritids- och mötesgemenskap. I frikyrkan ingår på ett annat sätt gudstjänstlivet och församlingens sammankomster i de förpliktelser eller vanor som hänger samman med medlemskapet. Där gestaltas delaktigheten just i de gemensamma aktiviteterna och i personlig involvering i verksamheten. Detta, som jag senare skall tolka som ett inslag i ett pietistiskt arv, låter sig registreras när deltagandet undersöks.

Det finns dock kategorier i materialet med än större besöksfrekvens i förhållande till medlemsantalet. Jehovas vittnen hade en besökskvot på 100 procent – alltså lika många besök den aktuella helgen som antalet medlemmar. Trosrörelsens församlingar och andra icke samfundsanknutna kristna grupper låg på minst samma höga nivåer eller än högre – sannolikt mer än 150 procent i trosrörelsen med församlingen Livets ord i centrum, vars aktuella medlemstal dock är osäkert. Invandrarkyrkorna och invandrarreligionerna har en lägre besökskvot. Det finns en rad olika omständigheter som bidrar till att belysa de sistnämndas gudstjänstsituation, och jag lämnar dem utanför min diskussion. Vad som alltså framträder i materialet som underlag för det fortsatta resonemanget är en förhållandevis låg besöksfrekvens i Svenska kyrkan, en mycket högre hos frikyrkorna och en än högre bland grupper av fria kristna samfund och församlingar som inte ingår inom frikyrkosektorn. Det går att inordna dessa resultat inom en tolkningsram, vilken kommer att ut-

vecklas längre fram. I det sammanhanget blir det också meningsfullt att skilja mellan olika frikyrkor och inte minst olika typer av frikyrkor.

Studien »Frikyrkosverige« och pietismen

I den undersökning som redovisades i *Frikyrkosverige – en livsstilsstudie* (publicerad 1979, undersökningen genomförd 1978) angav 40 procent av de intervjuade frikyrkomedlemmarna att de deltog två eller flera gånger per vecka i gudstjänst eller annat kristet möte, 34 procent att de deltog en gång i veckan. Endast 1 procent uppgav att de aldrig eller nästan aldrig deltog medan 8 procent angav att detta skedde mer sällan än ett par, tre gånger i månaden. (8 procent av undersökningsgruppen ville inte svara på frågan.) Man kan, även med ett så relativt kvalificerat mått på regelbundenhet som några gånger i månaden, fastslå att mellan 80 och 90 procent av de frikyrkliga är regelbundna kyrkobesökare. Eller åtminstone var för 20 år sedan.

»Frikyrkosverige« representerades i den nämnda studien av Frälsningsarmén, Metodistkyrkan, Pingströrelsen, Svenska baptistsamfundet, Svenska missionsförbundet och Örebromissionen (ÖM). Man kan ställa frågan vilken fromhetstyp eller religiositet som utmärker dessa samfund och som tar sig uttryck i sådana frekventa gudstjänstbesök. Kanske pietismen fångar något av kärnan i ett sådant religiöst livsmönster.

Pietismen kan avse en historiskt avgränsad rörelse främst i Tyskland i slutet av 1600-talet och början av 1700-talet med Ph J Spener och A H Francke som förgrundsmän. Pietismen ville förflytta trons lokus från hjärnan (som i den då dominerande ortodoxin) till hjärtat, från det objektiva till det subjektiva, från lära till liv. Betoningen kom att läggas på individen, inte kyrkan, på individens omvändelse och den omvändes fromhet. På vägen genom omvändelse och helgelse lurar många faror, och den sanne kristne gör klokt i att avhålla sig från världens förlustelser och lockelser. Det är bättre att använda jordelivets korta tid för möten med likasinnade för ömsesidig uppbyggelse. Konventiklar var just sådana uppbyggelsemöten utan präst, vilka spred sig inte minst i Sverige. Dessa var som bekant förbjudna i vårt land i mer än hundra år fram till 1800-talets andra hälft. Vid det laget hade väckelserörelsen etablerat sig här och växt sig så stark att

den på detta område (konventiklarna) och andra områden påverkat lagstiftningen i en mer liberal och religionsfrihetlig riktning.

Den svenska väckelserörelsen och frikyrkorörelsen uppvisar en kombination av lutherskt och reformert, av inhemska och importerade drag, av inomkyrklig reformism och separatism. Från kyrkohistorien har den tagit med sig åtskilliga och varierande erfarenheter. Till de absolut viktigaste influenserna hör just pietismen. Bland denna rörelses innehåll som särskilt kom att påverka den religiösa utvecklingen i Sverige under 1800-talet finns några väsentliga drag att lyfta fram. Dit hör betoningen av den subjektiva troserfarenheten, det personliga tillägnet av det kristna budskapet, omvändelsen. Dit hör också det biblicistiska draget, den inbördes uppbyggelsen i täta gemenskaper, den etiska hållningen och, kombinerat med denna, misstänksamheten mot världen utanför. Det sista hindrar inte socialt ansvarstagande, som tvärtom är centralt för både pietismen i sig och för den svenska väckelserörelsen. Pietismen utvecklade alltså konventiklar, former för sammankomster för de andliga övningarnas skull, för gemenskapens skull och för den sociala kontrollens skull. I gudstjänsten eller på mötet fick man lyssna till Guds ord, uppleva samvaro med trosfränder och bekräftas som delaktig i ett socialt och ideologiskt sammanhang. Väckelsens och sedermera frikyrkornas sammankomster var viktiga för biblisk undervisning och för andlig och moralisk lyftning. Men också för att stärka gemenskapen och bekräfta tillhörigheten. Deltagande i gudstjänsten, det andliga mötet, fungerade som norm, och en norm som stöttades av starka sanktioner – verkningsfulla eftersom budskapet var allvarligt och den sociala kontrollen kunde vara tät. Kostnaderna för att bli utanför i denna värld och än mer i den nästkommande var och är höga. Till detta kan naturligtvis läggas andra värden som förbinds med det religiösa mötet – värmen, fröjden, bildningen, det andliga växandet o s v.

Pietismen är ofta förbunden med puritanska renlevnadsideal. Livet skall disciplineras, driftlivet tuktas, de världsliga nöjena och den ytliga sinnligheten förkastas då livet skall helgas för att vara Gud välbehagligt. Det skall göra någon skillnad att ha sagt ja till den gudomliga kallelsen. Särskilt om frälsningsupplevelsen är stark och de religiösa belöningarna (t ex i form av andliga gåvor) är så påtagliga

att andra nöjen och glädjeämnen i livet förbleknar i en jämförelse. Men att leva enligt moraliska ideal är också ett sätt att markera tillhörighet. Uppfattningen att livet kan levas rent är ett vanligt och viktigt inslag i upprätthållandet av religiösa gemenskaper. Gränsen mot omvärlden kan tydliggöras på det sättet. De som är innanför bekräftar sitt innanförskap genom att leva efter regelverket. De normer som förknippas med puritanism förbinds ofta med olika slag av avståndstaganden – från alkohol, dans, flärd osv. Men hit hör också påbudna seder som att läsa sin bibel och att delta i gudstjänstlivet och andra kyrkliga verksamheter och plikter.

Detta sätt att uppfatta det kristna evangeliet och dra slutsatser om dess gestaltande i de troendes liv har mycket att göra med den reformerta traditionen, och flera av frikyrkorna i Sverige är mer eller mindre indragna i den reformerta kyrkofamiljen. Religionssociologiskt kan man hänvisa till den klassiska sektens sätt att lägga tonvikten vid lagen och etiken snarare än nåden och att medlemskapet förbinds med religiösa erfarenheter och med förpliktelser. Åtminstone några frikyrkor har klara sekteristiska drag i sin historiska framväxt.

Pietismen och puritanismen var alltså viktiga inslag i 1700- och 1800-talens väckelser i Sverige och lever med som arvegods inom frikyrkligheten intill denna dag. Det utesluter inte att det skett betydande förskjutningar i hur regler och normer skall uppfattas och upprätthållas, och inte heller en försvagning av deras tyngd över huvud taget. Man kan fråga sig om och i vilken utsträckning dagens frikyrklighet kännetecknas av pietism, vilket skulle kunna förklara utmärkande drag, som t ex gudstjänstvanor, i en jämförelse med andra religiösa grupper.

Hans Zetterberg beskriver i sin kommentar i *Frikyrkosverige* (1979) den frikyrkliga livsstilen. Den kännetecknas, säger han, av just pietism och puritanism. Pietismen innebär enligt Zetterberg »... upplevelsens primat över dogmen, innerlighetens primat över analysen, livets överhöghet över teologin.« (Zetterberg 1979:11f.) Den religiösa känslan är central, och för att fördjupa denna känsla har frikyrkligheten ett pietistiskt drag. De religiösa erfarenheter man gjort har satt djupa spår. Man kan tala om frälsningsupplevelsen som en personligt förvärvat skatt. Den är man rädd om, den måste bevaras och hållas levande genom att man håller sig nära källflödena inte

minst med hjälp av regelbunden andlig praktik. Pietismen levs och vidmakthålls genom flitigt bibelläsande, regelbundna bönevanor och ett aktivt gudstjänstliv. Alltså med både privat andaktsliv och deltagande i den offentliga kulten.

Den vidmakthålls också genom en specifik livsstil, den puritanska. »För att skydda frälsningsupplevelsen har frikyrkligheten ett puritanskt drag«, enligt Zetterberg (Zetterberg 1979:12). Man håller på renlevnad och avvisar ytlig sinnlighet och det som uppfattas som vulgärt eller på annat sätt oförenligt med vad som anstår en pånyttfödd kristen. Exempel på vad puritanismen står för är avståndstagande från alkohol och återhållsamhet gentemot världsliga njutningar och nöjen. I detta pietistiska-puritanska livsstilskomplex är alltså regelbundna gudstjänstbesök en viktig del.

Till detta kan sägas för det första att mönstret av pietistiska och puritanska ideal har förändrats – naturligtvis från väckelsens barn-dom, men även under den 20-årsperiod som förflutit sedan den refererade livsstilsstudien inom de svenska frikyrkorna presenterades. För det andra kan man inom den frikyrkliga familjen observera variationer mellan individer, mellan församlingar, mellan regioner och mellan samfund. I några frikyrkosamfund (om analysen läggs på den nivån) är pietismen mer omhuldad än i andra.

Två grupper av frikyrkosamfund

Bland frikyrkomedlemmarna i frikyrkostudien som utfördes 1978 låg den högsta andelen verkligt aktiva (med gudstjänster och andra kristna möten som mått) i Pingströrelsen, där mer än hälften deltog två eller flera gånger i veckan. Svenska baptistsamfundets och Metodistkyrkans medlemmar, för att ta ett par andra exempel, visade en klart lägre grad av offentlig religiös observans. Den frikyrkointerna jämförelsen ger samma utfall när man tittar på frågor kring mer privat religiös praxis, såsom bön och bibelläsning.

Irving Palm gjorde i början av 1990-talet en studie om ekumeniken inom den frikyrkliga sfären i Sverige (Palm, »Frikyrkofolket och ekumeniken« i *Tro och Tanke* 1993:5). Förutom att diskutera ekumenik och granska det ekumeniska tillståndet inom frikyrkligheten följde han upp några av de frågor studien Frikyrkosverige hade ställt ett drygt decennium tidigare om privat och offentlig religiös praxis.

Ett par samfund hade tillkommit sedan den tidigare undersökningen (Helgelseförbundet (HF) och Svenska alliansmissionen), men det förändrar inte konstitueringen av »Frikyrkosverige« mer än marginellt. Palm fann att den mest aktiva gruppen av gudstjänstbesökare (två eller flera gånger i veckan) nu (1992) utgjorde 36 procent av alla, den näst mest aktiva (en gång i veckan) likaså 36 procent. Endast 1 procent gick aldrig eller nästan aldrig. Frikyrkofolkets gudstjänstbesök låg alltså på en oförändrat hög nivå. Pingströrelsens medlemmar låg även vid denna tidpunkt högst vad gäller gudstjänstfrekvens; missionsförbundare, baptister och metodister klart lägre. Alldeles detsamma gällde, liksom i slutet av 70-talet, för bibelläsande och bönevanor.

Intresset för ekumenik varierar – i varje fall varierar intresset för olika uttrycksformer av ekumenik. Beredskapen för strukturella förändringar har traditionellt varit större i de äldsta frikyrkosamfundet (något som bl a framgår av den nämnda livsstilsstudien). Palm bekräftar detta mönster i sin studie (Palm 1993:80). I den gruppen (SMF, SB och MK) finner man ett starkare uttalat stöd för organisatoriska förändringar. Ett påpekande att göra är att här har trots allt inget avgörande nytt hänt på central nivå, medan det i den andra, yngre, gruppen av samfund, där det råder större tveksamhet på detta område bland medlemmarna, faktiskt skett en viktig strukturell förändring, nämligen formandet av »Nybygget – kristen samverkan« (genom sammanslagning mellan ÖM och de tidigare förenade Helgelseförbundet och Fribaptistsamfundet).

Den skillnad som finns i uttalat intresse för ekumenik mellan de äldsta frikyrkosamfundet och de något yngre materialiseras i det ekumeniska arbetets utformning. De som förenas av ett större gillande av ekumenik totalt sett, av organisatoriska förändringar och samarbete med invandrarsamfund har också i växande utsträckning funnit varandra i konkreta samarbetsprojekt på central nivå och i bildande av gemensamma församlingar på lokal nivå. Den (uttalade) ekumeniska profilen är i själva verket en av de faktorer som både utmärker och förenar en grupp av frikyrkosamfund, nämligen de folkrorelsepräglade och samhällsengagerade rörelser som utgjorde den första frikyrkoväckelsen – jag tänker i första hand på Missionsförbundet, Baptistsamfundet och Metodistkyrkan. Det finns många

fler faktorer som förenar. Palm framhåller bibelssynsfrågan där denna grupp i betydligt större utsträckning hyser en »liberal« bibelsyn. En »konservativ«, d v s en mer bokstavstrogen, bibelsyn dominerar i de andra, de något yngre samfundet. Andra frågor som ger samma sortering i två grupperingar är inställningen till evangelisation (stärkast framhövd i den yngre gruppen) och engagemang i samhällsfrågor (som accentueras mer i den äldre). I den förra gruppen är man flitigare bibelläsare och bedjare (Palm 1993:86). Palm vill för sin del på dessa grunder tala om två samfundsblock, vilka sammanfaller med den distinktion Berndt Gustafsson tidigare gjort mellan just äldre och yngre frikyrkosamfund.

För egen del har jag uppmärksammat denna dikotomi i Frikyrkosveriges material men föreslagit en mer substantiell beteckning än äldre och yngre samfund (Halvardson 1991:100ff). Skillnaderna är nämligen av den arten att de tycks ha att göra med skilda positioner i och förhållningssätt till den sociala och kulturella miljön, och därför kan man – i enlighet med anglosaxisk vokabulär – pröva termerna konservativa och liberala samfund. De är som begrepp tämligen oegentliga i absolut mening men kan vara användbara när man ställer samfundsgrupperna mot varandra. Liberala kyrkor är de som i princip bejaktar sitt omgivande samhälle och vill gå det till mötes genom att erbjuda sina specifika (eller mindre specifika) resurser. De konservativa hyser större misstro mot samhället och kulturen och ser sig mera som alternativ till de kulturella huvudspår som anses föra vilse. Man kan i frikyrkostudien från 1979 se att medlemmarna i de äldre samfundet (de mer liberala) tenderar att vara jämförelsevis mer samhällsengagerade och mer aktiva i föreningslivet utanför kyrkan. Medlemmarna i de yngre samfundet (de mer konservativa) tenderar att vara mer aktiverade inom församlingen. De är flitigare gudstjänstbesökare och har en högre nivå även på det privata religiösa utövandet (d v s högre grad av religiös praxis i såväl dess partipatoriska som devotionella aspekt). Medlemmarna i den mer liberala samfundsgruppen har en jämförelsevis högre socio-ekonomisk ställning i samhället och högre utbildningsnivå. De är mer angelägna att betona ekonomiska och sociala rättvisefrågor, fredsfrågor och politisk medvetenhet, de är mer villiga att samarbeta med invandrarkyrkor. Dessa och andra religionssociologiskt relevanta frå-

gor ger alltså samma utslag i Palms studie från 1990-talet. Där kan man också påminna om inställning i ekumenik och bibelsyn.

Gudstjänstvanor ingår i ett vidare religiöst förhållningssätt, som i sin tur samvarierar med socio-kulturella omständigheter. Allt som allt formas ett mönster, men ett annat mönster än det som ges av den traditionella kyrkohistoriska uppdelningen av samfund i baptistiska, metodistiska, lutherska o s v.

Kulturella faktorer

Vad skapar det mönster som avtecknar sig i de båda refererade studierna genomförda 1978 och 1992?

Det tycks vara något annat än kyrkohistoriska och kyrkoteologiska erfarenheter och identiteter. I många frågor – teologiska, ideologiska, socio-ekonomiska och livsstilmässiga – grupperar sig samfunden på samma sätt och på tvärs mot traditionell kyrkohistorisk indelning. Jag skulle säga att det är kulturella faktorer som styr grupperingen. Det handlar i grunden om hur man orienterar sig i tillvaron, vilka referensramar som ligger bakom livsstilar och värderingar, vilka guider man använder för prioriteringar och vägval. Hur man lever och hur man värderar formas av miljöfaktorer som kan vara nog så starka inom församlingar, familjer och umgängeskretsar, där de överförs och internaliseras genom primär och sekundär socialisation. Här skapas element som formar självbilden och som används när man bedömer avståndet till andra. Man kan också välja den miljö som passar den egna tolkningen bäst. Det är inte så att frikyrkoförsamlingar stöper alla i samma form (så sekteristiska är de i allmänhet inte), men de representerar, liksom samfund på ett mer övergripande plan, mer eller mindre åtskilda kulturer som tillhandahåller olika kulturella raster att tolka den kristna tron genom.

Att tala om en kulturell faktor innebär alltså inte att teologiska motiv är ute ur bilden. Den kulturella närheten innefattar också teologisk samsyn. Inte minst bibelsynsfrågan bidrar till att formera de frikyrkliga styrkorna och markera skiljelinjer (förvisso på fler plan än samfundsnivån). Teologiska frågor där det finns samband med kulturella faktorer, som i bibelsyn, »fromhetsstil» och hur man ser på församlingens uppgifter, blir viktigare som gränsmarkörer än klassiska teologiska frågor som t ex dopsyn. I det frikyrkliga landskapet görs varierande avstånds-

bedömningar hos ett antal aktörer på olika nivåer. Man kan (som här) beskriva detta på central samfundsnivå och man kan (som här) tyda avstånden utifrån tendenser att inta en mer liberal position och en mer konservativ (eller en mer inklusiv och en mer exklusiv hållning). Alltså, ett antal samband bildar ett mönster (där gudstjänstvanor ingår) som låter sig tolkas som utslag av ett kulturellt-teologiskt syndrom. Detta formar självbilden och bilden av andra och avgör därmed var man känner sig hemma i ett religiöst landskap. Detta resonemang om distans och närhet kan prövas mot viss empiri, till att börja med rörande den faktiska ekumeniska situationen.

Vad gäller den strukturella ekumeniken på lokal nivå är det slående att de tidigare på kyrkohistorisk grund skapade sammanslagningarna av lokalförsamlingar (exemplifierat av gemensamma församlingar anslutna till SMF och SAM samt till SB och ÖM) har blivit mindre vanliga. Mer vanliga har församlingar som är dubbelanslutna till SMF och SB blivit (Palm 1997:63). Det skall sägas att den allra senaste utvecklingen snarast går mot konstellationer som kan se ut lite hur som helst, vilket påminner oss om att ekumeniska sammanslagningar styrs av många faktorer, även sådana som skapar dygder av nödvändigheter. (Se också tabell 7 i tabellbilagan.)

På central nivå bekräftas på samma sätt tendensen till blockmönster genom faktiska samarbets- och enhetssträvanden, som dock inte är helt befriade från gnissel. Man kan nämna tidningsprojektet Sändaren, det gemensamma ungdomskansliet och Teologiska högskolan på den ena sidan och tidningsprojektet Petrus och sammanslutningen Nybygget – kristen samverkan på den andra. Både från Pingströrelsen och SAM ges signaler om tätare samarbete med Nybygget. Samtidigt sker trevanden mot att på nytt pröva tanken om närmande eller samgående inom den äldre samfundsgruppen, även om internationella lojaliteter och annat innebär problem. Intressant är det också att SB prövat tanken om anslutning till andra baptistiska samfund i Nybygget, men funnit detta vara fel väg. Detta påminner oss om SB:s dubbla identitet, baptistisk men också ett samfund av ett mer liberalt snitt. Den andra identiteten, den kulturella som drar åt annat håll, tycks väga tyngre.

Befintliga och nyskapade ekumeniska strukturer styrker tendensen till blockbildning. Ett annat sätt att pröva om resonemanget om

kulturell närhet har fog för sig är att undersöka den uttalade samhörighetskänslan. Alltså att fråga samfundens medlemmar vilka andra samfund man känner mer eller mindre samhörighet med. Denna fråga är ställd till ett representativt urval av medlemmar i SMF, SB, MK, SAM, HF och ÖM i studien Frikyrkosverige 1995, som var avsedd att följa upp Frikyrkosveriges resultat (från 1979), särskilt med avseende på alkoholbruk och andra livsstilsaspekter, men som såvitt bekant inte avsatt annan publicering än en kommentar till det insamlade datamaterialet. Jag har i annat sammanhang bearbetat den frågan och funnit att det historiska arvet betyder något för frikyrkofolket. SAM:s medlemmar känner en betydande samhörighet med det samfund man beroende på bl a likartad församlingssyn länge haft gemensamma församlingar och andra band med, nämligen SMF. ÖM-medlemmar känner viss samhörighet med modersamfundet SB. Men dessa sympatier besvaras inte i så stor utsträckning av de historiska partnerna. I det stora hela kan man säga att det mer liberala eller inklusiva blockets samhörighetskänsla riktar sig mot SMF och Svenska kyrkan medan det andra blockets själsfrändskap snarare omfattar Pingströrelsen (vars medlemmar inte ingår i undersökningen). SMF:s och Pingströrelsens magnetism har att göra med deras numerära dominans inom frikyrkligheten. Det är lättare att uttrycka samhörighet med större och mer kända storheter. Men det har också med faktisk positionering att göra (Halvardson 1997:58). Det finns annat i frikyrkomaterialet från 1995 som pekar i samma riktning som i diskussionen ovan. Så visas t ex på nytt att graden av engagemang varierar mellan samfunden i enlighet med den bild som skissats här.

Vi har en formering inom frikyrkligheten som återkommer i ett antal frågor och över tre undersökningstidpunkter mellan 1978 och 1995. Palm, som i sin studie talar om två samfundsblock talar också om en tendens till homogenisering. Skillnaderna från den första studien bekräftas men skulle alltså tendera att avta. Tendenser till kristallisering i två läger pågår fortsatt, men lägren närmar sig varandra. Det synes mig som om de mer exklusiva samfunden tenderar att gå mot en större öppenhet. Eftersom just denna grupp av samfund haft en bättre medlemsutveckling än den andra gruppen, kan man misstänka att dragningen mot de mer inklusivas position kan få negativa effekter för utvecklingen i medlemskap och deltagande. Över

Västvärldens protestantiska kyrkor råder ett entydigt samband mellan kulturell typ och förmåga att väcka intresse och engagemang. Ju mer liberalt, desto sämre har det gått, kan man säga med viss (men inte ohållbar) generalisering (se t ex Bruce 1997:85ff). Att formeringen i läger har att göra med kulturella faktorer och att den samspelar med kulturella trender i stort styrks av det faktum att medlemsutvecklingen är en sida av saken. Denna har nämligen visats vara i hög grad kulturellt och socialt betingad.

De mer exklusiva samfunden har i högre grad bevarat pietismen i dess participatoriska aspekt (m fl aspekter). Man kan förmoda att tendensen till minskad exklusivitet betyder en svagare pietistisk prägel, och därtill (eller därmed) mindre konformitet, svagare gruppidentitet, svagare intensitet, mindre tät och effektiv socialisation, lägre aktivitet och annat som hör exklusiviteten till. Man kan alltså anta att gudstjänstbesöken av detta skäl minskar över tid totalt sett och att de interna skillnaderna inom frikyrkligheten på samfundsnivå minskar. Dock borde det vara så att skillnaderna mellan olika positioner på den pietistiska skalan är fortsatt iakttagbar dessa år omkring millennieskiftet. Förväntade variationer i gudstjänstbesök borde framträda i Sverigeräkningens material. I den mån trosrörelsen och andra nyare församlingsbildningar utanför frikyrkosamfunden kännetecknas av det exklusiva och sammansvetsade troskollektivets egenskaper kan det på samma sätt förklara det höga gudstjänstdeltagandet där. Jag tänker mig en skala från folkkyrkan, över mer inklusiva frikyrkosamfund, över mer exklusiva frikyrkosamfund till samfundsberoende församlingar. I det insamlade materialet kan det från denna utgångspunkt vara av intresse att se inte bara på det totala antalet gudstjänster och besök utan också hur utbud och deltagande förhåller sig till varandra och hur stort utrymme andra samlingar vid sidan av huvudgudstjänsten tar.

Gudstjänstutbudet

I det fortsatta där jag redogör för Sverigeräkningens resultat ingår även Evangeliska Fosterlandsstiftelsen (EFS) och Bibeltrogna vänner (BV), vilka visserligen inte är frikyrkor utan rörelser inom Svenska kyrkan, men jämförbara med frikyrkorna i mycket, inte minst i den pietistiska prägel.

Samfund	Utbud av: huvucgtj		andragtj		musikgtj		gtj vid kyrkl.		Övriga saml.		Totalt utbud	
	(antal)	(%)	(antal)	(%)	(antal)	(%)	handl. (antal)	(%)	(antal)	(%)	(antal)	(%)
Pingströrelsen	308	26	440	37	66	6	12	1	362	30	1 188	100
Sv. missionsförbundet	316	37	223	26	50	6	12	1	259	30	860	100
Nybygget	149	33	142	32	7	2	1	0	144	33	443	100
Gem. församlingar	93	31	80	27	13	4	1	0	109	37	296	99
Frälsningsarmén	68	25	67	24	19	7	4	1	119	43	277	100
efs	85	33	67	26	11	4	1	0	99	36	255	99
Sv. alliansmissionen	64	29	70	31	9	4	2	1	79	35	224	100
Sv. baptissamfundet	71	42	41	24	12	7	2	1	42	25	168	99
Bibeltrogna vänner	15	16	40	43	3	3	1	1	33	36	92	99
Adventistsamfundet	30	35	6	7	3	4	1	1	45	53	85	100
Metodistkyrkan	29	45	14	22	6	9	3	5	13	20	65	101
Sv. frälsningsarmén	5	23	5	23	4	18	0	0	8	36	22	100
Alla	1 223	31	1 195	30	207	5	40	1	1 304	33	3 975	100
Frikyrkosamråd											3 628	

Tabell 1. Utbud av gudstjänster och möten i frikyrkor och lågkyrkliga rörelser 24–26 september 1999 samt procentuell fördelning efter verksamhetstyp.

Församlingar anslutna till flera samfund redovisas för sig i tabellen som »gemensamma församlingar«. Aktiviteter i dessa församlingar är inte inkluderade i tabellens redovisning av respektive samfund.

Tabellens ordningsföljd efter det totala utbudets storlek följer naturligtvis på det hela taget ordningsföljden efter samfundens medlemsstorlek. Pingströrelsen är störst och hade flest verksamheter under den undersökta helgen. Svenska missionsförbundet är näst störst och kommer tvåa på listan över antal sammankomster. Men det är inte helt och hållet samma rangordning, något som kommer att framgå längre fram.

Det kan inskjutas att andelen församlingar som inte hörsammat vädjan att inrapportera aktiviteter i sina kyrkor vid den undersökta tidpunkten är störst i EFS, SB och SAM (13 procent). I de andra samfunden är bortfallet av församlingar mellan 5 och 11 procent utom i Adv, där svarsfrekvensen är hundra procentig. Det är knappast fråga om så stora skevheter i materialet att en jämförelse mellan samfun-

den blir alltför äventyrlig. Merparten av dem som inte lämnat någon rapport har inte så stor verksamhet att rapportera. Möjligen kan det vara av betydelse att några större pingst- och SMF-församlingar underlåtit att rapportera till Sverigeräkningen. Det verkliga totala antalet aktiviteter är något, men knappast mer än 10 procent, större än det inrapporterade hos alla samfund utom adventisterna, där allt är med.

Vidare bör det observeras att många missionsförbundare och baptister (anslutna till SB) ingår i gemensamma församlingar, som i vårt material räknas för sig och som för övrigt kännetecknas av ett stort utbud. Enligt beräkningar från 1995 var över 40 procent av SB-medlemmarna med i sådana samfundsöverskridande församlingar (aktuella data visar på 49 procent), och samtidigt utgjordes denna församlingsgrupp till 70 procent av missionsförbundare och till 70 procent av till SMF anslutna församlingar (Palm 1997:55f, Skog 1997a:74, 118). Om man beaktar detta bör särskilt dessa två samfund tillgodoräknas de gemensamma församlingarnas aktiviteter. I mindre utsträckning faller de på NB, MK, SAM, EFS och P. När jag senare kommenterar besöksfrekvensen kommer jag att göra en fördelning av de gemensamma församlingarnas besök på berörda samfund.

I tabell 1 kan man se hur det totala utbudet fördelades mellan olika typer av verksamheter inom samfunden. Sammantaget utgjordes i frikyrkor och lågkyrkliga rörelser en knapp tredjedel (31 procent) av helgens verksamheter av huvudgudstjänster. Därmed avses i denna grupp av samfund den gudstjänst som hålles på söndag förmiddag (förutom i Adv, där den firas på lördag) eller söndag eftermiddag om gudstjänsten innehåller predikan eller nattvardsfirande och är enda gudstjänst under dagen. En knapp tredjedel (30 procent) utgjordes av andra gudstjänster (varav många sannolikt var annonserade med annat namn än gudstjänst, t ex möte, ungdomssamling, andakt, bön m m).

Musikgudstjänster (eller sångandakter eller lovsångskvällar eller annat liknande) förekommer allmänt, men dominerar inte i frikyrkorna. De utgjorde 5 procent av alla samlingar denna septemberhelg. Gudstjänster kring förrättningar eller kyrkliga handlingar (dop, konfirmationer, vigslar, begravningar) var mycket ovanliga – bara 1 procent av hela utbudet. Det har dels att göra med att september är fel

säsong för konfirmation (i synnerhet) och vigsel, dels att många begravningar sker på andra veckodagar. Men det har också att göra med att sk kyrkliga handlingar har en mindre plats i frikyrkosammanhang, och att när de förekommer, anordnas det inte så ofta särskilda gudstjänster kring dem. Många dop försiggår inom ramen för gudstjänster med bredare innehåll. Här illustreras tydligt olikheter mellan frikyrka och folkkyrka, där gudstjänster vid kyrkliga handlingar har ett mycket mer framträdande utrymme i helgutbudet.

Den största andelen av den totala verksamhetsmängden i frikyrkor och lågkyrkliga rörelser faller under restkategorin »övriga samlingar«. Dessa är inte primärt anordnade för att fira gudstjänst eller hålla andakt men kan mycket väl innehålla inslag av andakt. Det kan vara allt från samtalskvällar till loppmarknader. En tredjedel av allt som sker (33 procent) under det fokuserade veckoslutet är av denna karaktär. Mycket, kan man tycka. Här ryms antagligen aktiviteter av mycket skilda slag som speglar de respektive samfundens profiler.

Om EFS och BV utgått från sammanställningen och vi avser enbart Frikyrkosamråds medlemskyrkor blir den procentuella fördelningen mellan verksamhetstyperna alldeles densamma som den i tabell 1 redovisade. EFS följer nära den »normala« frikyrkliga kompositionen av gudstjänster och andakter under helgen. När det gäller mötesstruktur bla, kan det vara rimligt att föra åtminstone EFS till frikyrkosektorn. I BV ser strukturen annorlunda ut.

När man skiljer mellan liberala och konservativa protestantiska fria kyrkor är det brukligt att lyfta fram och jämföra verksamhetens innehåll. Man kan mena att typiskt för det liberala förhållningssättet till världen är att ha en nedtonad religiös profil och med hjälp av låga trösklar, allmänmänskliga frågor och sekulära mötesformer vara öppen mot människor och samhälle. Man odlar en kultur som inte skall kännas främmande för andra i sin miljö. Det skulle kunna betyda att mer liberalt orienterade samfund skulle ha mycket för sig i kyrkorna av ickereligiös karaktär. Kan något av detta slag spåras i Sverigeräkningens material? Svaret är nej. Några samfund med mer liberal anstrykning (SB och MK) har den minsta andelen verksamheter av annan typ än gudstjänst. De som har den största andelen här

– Adv och FA – är visserligen kända i samhället för annat än sitt kultiska liv (sundhetsideal respektive socialt engagemang), men är därför knappast av övervägande liberal eller inklusiv karaktär. I alla övriga samfund – det gäller även för de gemensamma församlingarna – är en tredjedel av utbudet av annan typ än gudstjänst.

Man skulle också (på ungefär samma våglängd) kunna resonera så att de mer exklusiva samfunden, alltså de starkare pietistiskt färgade, ger fler tillfällen till gemensamma andakter under ett veckoslut. Det skulle betyda att andelen av andra gudstjänster vid sidan av huvudgudstjänsten, som ju är en enda per församling, är större där. Det antagandet menar jag styrkes av undersökningen. Utbudet av andra gudstjänster (alltså kvällsmöten, ungdomssamlingar, bönesammankomster osv) visar sig vid denna mät punkt vara större i P, NB och SAM än i SMF, SB och MK, där i sin tur huvudgudstjänsten intar en mer dominerande ställning i totalutbudet. BV tycks på motsvarande sätt lägga en större tonvikt vid andra gudstjänster än vad EFS gör. Många inom Bibeltrogna vänner förlägger dock sina (huvud-)gudstjänstbesök i Svenska kyrkan.

Samfund	Medlemmar 1999-01-0 (antal)	Totalutbud /medlemsta (%)	Betjänade 1999-01-0 (antal)	Totalutbud /betjänade (%)
Pingströrelsen	90 174	1,3	149 445	0,8
Sv. missionsförbundet	68 146	1,3	149 662	0,6
Nybygget	28 121	1,6	48 403	0,9
efs	18 886	1,4	45 298	0,6
Sv. baptistsamfundet	18 628	0,9	35 951	0,5
Frälsningsarmén	17 960	1,5	26 159	1,1
Sv. alliansmissionen	12 821	1,8	23 001	1,0
Metodistkyrkan	5 308	1,2	8 422	0,8
Bibeltrogna vänner	4 465	2,1	4 465	2,1
Adventistsamfundet	2 961	2,9	5 483	1,6
Alla	239 079	1,66	478 735	0,83
Frikyrkosamråd	215 728	1,68	448 111	0,81

Tabell 2. Utbudet i samfunden i relation till antalet medlemmar och antalet betjänade.

Hur förhåller det sig med gudstjänstintensiteten när man tar det från utbudssidan? Var är den jämförelsevis hög? Tabell 2 sätter gudstjänst- och mötesutbudet i relation till samfundens omfång. Tabellens två summerande rader är för övrigt korrigerade för dubbelräkningar (d v s de som tillhör gemensamma församlingar är i slutänden räknade bara en gång). I kvotberäkningen samfund för samfund har jag bortsett från de gemensamma församlingarnas aktiviteter trots att medlemsantalen inkluderar deras medlemmar. Kvoten skulle vara mer korrekt om den beräknats på medlems- och betjänadetal minus dem som är med i gemensamma församlingar. Dessa värden för samfunden kan inte exakt anges men skattas, och procenttalen stiger efter en skattningsoperation med någon decimal för SMF, SB, NB och MK. Rangordningen samfunden emellan består med något undantag efter en sådan kontroll för dubbelräkning. Eftersom det är just jämförelsen mellan samfunden som är intressant att visa redovisas tabellen som den är trots denna smärre defekt. Om helgverk-samheter i de gemensamma församlingarna, kan rent allmänt sägas att de är många och i nivå med de samfund som redovisar flest i relation till omfånget.

Om man tar hänsyn till antalet medlemmar, kan man säga att helgutbudet var förhållandevis stort i SAM, BV och särskilt i Adv. Det var med beaktande av medlemsantalen förhållandevis begränsat i MK och SB. Enligt det resonemang som fördes ovan »borde« det förhålla sig just så, så dessa två tillhör den grupp av kyrkor (mer inklusive) som kännetecknas av mindre intensitet än den andra, mer exklusiva och pietistiska gruppen (visserligen i tidigare forskningsrapporter mätt som deltagande och inte efter utbud). Något överraskande ligger Pingströrelsen i detta avseende under genomsnittet.

Tabell 2 visar också resultatet när aktiviteterna relateras till antal betjänade. De som »betjänas« utan att nödvändigtvis vara formella medlemmar är sådana som deltar i aktiviteter som barn- och ungdomsverksamhet, pensionärsträffar, kvinnosammankomster, studie-, sång- och musikverksamhet. De kan också vara regelbundna gudstjänstdeltagare. SMF, EFS och SB har många »tillhöriga« utanför medlemsmatrikeln. Gudstjänstutbudet blir relativt lägre hos dem när man tar hänsyn till det. Som framgått förbättras å andra sidan SMF:s och SB:s läge när de tillförs gudstjänstaktiviteter i gemen-

samma församlingar. Bv redovisar inga betjänade förutom medlemmar och hamnar i topp i tabellens kolumn över mötesverksamhet i relation till alla betjänade.

Det finns skäl att vara varsam med slutsatser om vad som kan anses vara mycket och litet i detta sammanhang. Men huvudtenden- sen är relativt klar. Rangordningen mellan samfunden efter utbudskvot ändras inte heller mycket när den beräknas på basis av antalet betjänade. Rangkorrelationskoefficienten (r_s) mellan de båda beräkningssätten är 0,77.

Vad vi enligt annan teoribildning skulle kunna skymta i denna gudstjänsträkning är kopplingar mellan utbudsstorlek och variationsbredd i församlingar och samfund och, å andra sidan, utveckling i besökstal och medlemstal. Vad jag antyder här är den sk utbudsteori. (Se Pettersson och Hamberg 1997. Där hänvisas till internationella och svenska studier om sambandet mellan ett rikt utbud och kyrkliga framgångar. I studien testas förhållandet mellan frikyrklig pluralism på kommunnivå och medlemsutveckling. Själv har jag funnit en positiv korrelation mellan intensitet av aktiviteter vid sidan av huvudgudstjänsten och medlemsökning i SMF-församlingar (Halvardson 1991:153)). För att ta frågan om medlemsutveckling skulle vi i detta material kunna spåra en korrelation mellan (mer) framgångsrika samfund och ett stort utbud. Det kan ligga något i detta. Några samfund som redovisar ett stort utbud i förhållande till sin numerär är sådana som haft en bättre medlemsutveckling än genomsnittet (t ex SAM), och flera av dem som ligger längre ned på listan när det gäller att erbjuda verksamheter är samfund med en sämre utveckling (t ex SB). Men att vi här ser någonting som har betydelse för medlemsutveckling kan på sin höjd anas. Den möjliga korrelationen kan vara grundad i det förhållandet att utbudets bredd är en effekt av utvecklingen snarare än dess orsak. Dessutom ser vi i materialet flera avvikelser från ett förväntat utfall utifrån utbudsteori, och vi har osäkerheter relaterade till fenomenet gemensamma församlingar. (Se vidare om utbudsteori i kapitlet *Många eller få?*, s 241ff.)

Den dimension inom kristenheten i vår del av världen jag här aktualiserar och är på jakt efter i det insamlade materialet kan benämnas på skilda sätt. Den används för att dikotomisera variabler som

kyrka-sekt eller inklusiv-exklusiv religion eller liberal-konservativ hållning. Jag har också talat om pietism som något som mer präglar den senare kategorin i de tre dikotomierna. Dessa är inte helt utbytbara, de täcker delvis skilda frågor. Men på en övergripande nivå beskriver de, som jag ser det, olika sidor av två grundläggande orienteringar i mötet mellan religion och kultur. De två orienteringarna utgör två riktningar av en dimension som går genom frikyrkligheten och annan institutionell religiositet. Polerna ligger utanför frikyrkosfären. Om man följer dimensionen från frikyrkovärlden åt den sekteristiska, exklusiva, konservativa polen (eller mer egentligt polerna ty linjerna löper inte helt parallellt) hamnar man hos Livets ord, trosrörelsen och »andra kristna samfundsberoende« i vårt material. Här får man tydligare indikationer. Totalutbudet är stort i förhållande till antalet församlingar och medlemmar. Det är till stor del bestående av »andra gudstjänster« och till liten del innehållande »annan verksamhet«, alltså möten med svagare gudstjänst- eller andaktskaraktär (18 procent i trosrörelsen/Livets ord, 14 procent i andra fristående kristna församlingar).

Gudstjänstdeltagandet

Så till frågan om mötesaktiviteterna i kyrkorna möttes av tillströmning av deltagare. Vi kan till att börja med konstatera att i frikyrkorna räknades in 186 035 besök. När EFS och BV läggs till frikyrkosektorn har vi ca 200 000 besök registrerade. Dessa kan relateras till det totala medlemsunderlaget, som är ca 239 000 (jfr tabell 2) varav 215700 i samfund anslutna till Sveriges frikyrkosamråd.

Pingströrelsen hade flest besök under den sista helgen i september 1999: 72 000 har inrapporterats. Från SMF rapporteras drygt 44 000, från Nybygget 21 000, från SAM mer än 11 000, från FA och EFS ca 10 000 vardera. Övriga samfund ligger i sin rapportering mellan drygt 6 000 och drygt 1 000 besök. Tillkommer gör de gemensamma församlingarna, där medlemmarna har två eller flera samfundsidentiteter, som haft åtminstone 13 300 besök. 7 procent av alla besök i frikyrkorna skedde i de gemensamma församlingarna, som alltså står för en betydande del av gudstjänstlivet i frikyrkligheten.

Tabell 3 (nästa sida) visar dessa siffervärden och i kolumnen längst till höger resultatet samfund för samfund när besöken i de gemen-

Besök vid:	huvud gtj		andra gtj		musik gtj		gtj vid kyrk-		Övriga saml.		Totalt		Totalt
	(antal)	(%)	(antal)	(%)	(antal)	(%)	liga h andl.	(antal)	(%)	(antal)	(%)	(inkl. gem. församl.)	
Samfund							(antal)	(%)					
Pingströrelsen	29 214	40	21 050	29	6 947	10	314	0	14 474	20	71 999	99	73 399
Sv. missionsförb.	23 488	53	7 094	16	3 724	8	622	2	9 647	21	44 575	100	51 749
Nybygget	11 247	52	5 313	25	429	2	35	0	4 388	20	21 412	99	23 413
Gem. församl.	6 588	49	2 080	16	955	7	40	0	3 699	28	13 362	100	-
sam	4 635	40	2 547	22	476	4	257	2	3 627	31	11 542	99	12 082
Frälsn.armén	2 309	23	1 953	19	1 152	11	212	2	4 521	45	10 147	100	10 147
efs	4 206	41	1 555	15	1 209	12	40	0	3 117	31	10 127	99	(13 709)
Sv. baptistsamf.	3 380	54	926	15	628	10	49	1	1 294	21	6 277	100	8 294
Adventistsamf.	1 464	45	63	2	141	4	71	2	1 542	47	3 281	100	3 281
Bibeltr. vänner	858	29	1 051	36	110	4	62	2	836	29	2 917	100	2 917
Metodistkyrkan	945	46	272	13	341	16	260	13	236	11	2 054	99	2 144
Sv. frälsn.armén	128	9	150	11	120	9	0	0	988	71	1 386	100	1 386
Alla	88 462	44	44 054	22	16 232	8	1 962	1	48 369	24	199 079	99	
Frikyrkosamr.	83 398	45	41 448	22	14 913	8	1 860	1	44 416	24	186 035	100	185 895

Tabell 3. Besök i gudstjänster och möten i frikyrkor och lågkyrkliga rörelser 24–26 september 1999 samt procentuell fördelning efter verksamhetstyp.

samma församlingarna uppdelas på dem. Här har gjorts en proportionell fördelning efter hur stora de respektive samfund är som de rapportgivande gemensamma församlingarna är anslutna till. (Se mer om detta i Margareta Skogs artikel, s 38ff.) Som påpekades i samband med redovisningen av gudstjänstutbudet stiger siffrorna mest, i såväl absoluta som relativa tal, för SMF (med 14 procent) och SB (med 32 procent). Det blir 9 procent fler besök i NB. För EFS' del har i samma kolumn inräknats besök i rörelsens samarbetskyrkor med Svenska kyrkan. Ökningen blir i det fallet 35 procent. Den siffran är emellertid inte direkt jämförbar med frikyrkosamfundens ökning när gemensamma församlingar inkluderas, då det där i motsats till vad fallet är för EFS:s samarbetskyrkor, skett en uppsplittring av talen på olika samfund. Den högre nivån för de totala besöken i EFS är för hög, medan den lägre (där samarbetskyrkor exkluderas) är för låg. (Tre gemensamma församlingar har anknytning till EFS. Dessa är inte medtagna i tabellkolumnen längst till höger, vilket förklarar varför de två summeringarna för de totala besöken för Frikyrkosamråd inte är identiska.)

Antalet fysiska personer som gjort något besök på frikyrkogudstjänster och hos EFS och BV vet vi inte, men det är givetvis lägre än det antal besök som angetts. Som framhållits tidigare är det vanligt i frikyrkokretsar att besöka kyrkan fler än en gång under en helg, och besökarnas antal reduceras inte obetydligt av den anledningen. I fråga om huvudgudstjänsten bör dock antalet besök vara lika med antalet besökare.

För att igen jämföra med andra typer av samfund låg det inrapporterade besökstalet i trosrörelsen och Livets ord i underkant på 10 000, Vineyardförsamlingarna hade omkring 600 besök medan andra samfundsberoende kristna församlingar hade ungefär 2500 besök. Om vi slår ihop dessa tre kategorier och benämner dem fria kristna församlingar utan samfundsstruktur (även om embryo till sådan kan skymtas) har vi här en grupp med ca 13 000 besök, vilket är jämförbart med besökssiffrorna i de gemensamma församlingarna och fler än i de församlingar som (enbart) tillhör SAM, FA eller EFS.

Huvudgudstjänsten (vanligen: gudstjänst söndag förmiddag) dominerar mer i frikyrkan när man ser till besöksmängd jämfört med utbud. Nästan hälften av alla besök har noterats för huvudgudstjänstens del. Denna (den mest centrala?) gudstjänsttyp är den som samlar mest folk. I Pingströrelsen hade man ca 30 000 besök under huvudgudstjänsten, SMF ca 6 000 färre. Tillsammans dominerar de frikyrkornas gudstjänstliv och står för klart över hälften av alla gudstjänstbesök inom denna kategori. Det är rimligt att se besöken vid huvudgudstjänsten (som bara »ges« en gång) som ett mått på hur många personer som befann sig i kyrkorna vid det tillfället, och det måttet kan relateras till antalet frikyrkomedlemmar totalt och inom respektive samfund. Hos frikyrkorna sammantagna samlade den centrala gudstjänsten över 83 000 besökare, vilket motsvarar 38,5 procent av medlemstalet. Med reservation för att andra än medlemmar kan ha närvarit och att vi har några luckor i inrapporteringen kan man notera att mer än en tredjedel av frikyrkomedlemmarna befann sig i sina kyrkor vid detta tillfälle. Många av dem gjorde dessutom fler mötesbesök. Det, menar jag, visar att frikyrkosamfundet fortfarande upprätthåller en hög nivå vad gäller gudstjänstvana. Ett sätt att säga det på är att det pietistiska arvet åtminstone i detta stycke fortfarande är starkt. I Adventistsamfundet hade man

en uppslutning kring huvudgudstjänsten som motsvarar halva medlemskåren. Men det tycks som om det trots allt skett en försvagning. Särskilt i Pingströrelsen borde det ha varit fler besök på den centrala gudstjänsten, då flertalet pingstvännen i tidigare undersökningar uppgett att de går till sin kyrka två eller fler gånger varje vecka. Ett möjligt men inte helt tillfredsställande svar på en sådan fundering är att just där finns många andra tillfällen att förlägga mötesbesök på.

Gudstjänsten söndag förmiddag (eller motsvarande, alltså huvudgudstjänsten) dominerar mest i SMF och SB, där den tog emot mer än hälften av alla helgbesök (liksom i Nybygget). Andra typer av gudstjänster och andakter samlade relativt flest i BV och P. Pingströrelsen ensam stod för hälften av alla frikyrkliga besök i den kategorin. Att det finns en klar skillnad mellan exempelvis SMF och P i fördelningen mellan huvudgudstjänst och andra typer av religiösa möten är värt att lägga märke till utifrån det teoretiska resonemanget. Det är på punkten »besök vid andra gudstjänster« resultatet pekar i förväntad riktning. Vad för övrigt gäller fördelningen på typer av aktiviteter kan samma anmärkningar göras som i fråga om utbudet.

Det kan tilläggas att musikgudstjänsterna (och dylika samlingar med andra benämningar) samlade ganska många människor om man jämför med utbudet. Särskilt Pingströrelsen hade många åhörare på sina 66 musikgudstjänster, fler än 100 besök i genomsnitt. Besök i samband med sk kyrkliga handlingar är däremot glesa. De var i relation till annan verksamhet flest där den kyrkliga strukturen är starkast inom frikyrkligheten, nämligen i Metodistkyrkan. Om vi slutligen granskar posten besök vid annan verksamhet faller den också relativt tillbaka till förmån för huvudgudstjänsten när vi övergår från andelen av utbudet till andelen av besök (förutom i den lilla Svenska frälsningsarmén där några aktiviteter (eller någon) som faller under denna rubrik stod för merparten av den totala besökssumman aktuellt veckoslut). Även den internationella Frälsningsarmén i Sverige samlade relativt många till samlingar som inte primärt och uttalat är av religiös art.

Musikgudstjänsterna (för att ta ett exempel) inom denna kyrkliga sfär inföll i två fall av tre i en pingst- eller missionskyrka. Dominansen av i första hand Pingströrelsen och i andra hand SMF (och i tredje hand Nybygget) är slående även vid betraktande av helgbesöken

totalt sett. Men det är inget märkvärdigt med det. Dessa är de klart största frikyrkorna med de flesta församlingarna och med den vidaste utbredningen över landet (P och SMF täcker ungefär 85 procent av kommunerna i Sverige). Låt oss istället för jämförbarhetens skull relatera dessa tal till samfundens medlemsstorlek.

Jag påminner om diskussionen tidigare där jag antog att den mer pietistiskt färgade och exklusiva gruppen av frikyrkosamfund skulle ha större mötesverksamhet och fler deltagare i förhållande till sin storlek. När det gäller utbudet har vi sett att det var förhållandevis (i förhållande till samfundsstorlek) stort i SAM, BV och Adv. Det var också stort i de gemensamma församlingarna. Det var förhållandevis lågt i MK, SB och SMF särskilt om man tar hänsyn till den vidare cirkeln av betjänade. Om man på samma sätt beräknar en besökskvot och alltså sätter besökstalen i relation till medlemstalet finner vi att besöken var särskilt många just i Adv, SAM och i de gemensamma församlingarna. Där ligger besökskvoten på 90–110 procent, alltså ungefär lika många besök (än en gång: inte besökare) har inräknats som antalet medlemmar i samfunden och gemensamma församlingar. (Se tabell 4.)

Besökskvoten i Pingströrelsen och Nybygget ligger på mellan 75 och 80 procent. Den är något lägre i SMF och BV, FA och EFS. Klart

Samfund	Kvot: totalbesök medlemma (%)	dito inkl. gem. förs (%)	totalbesök betjänad (%)	dito inkl. gem. förs (%)
Pingströrelsen	79,8	81,4	48,2	49,1
Sv. missionsförbundet	65,4	75,9	27,8	34,6
Nybygget	76,1	83,3	44,2	48,4
efs	53,6	(72,6)	22,3	(30,3)
Sv. baptistsamfundet	33,7	44,5	17,5	23,1
Frälsningsarmén	56,5	56,5	38,8	38,8
Sv. alliansmissionen	90,0	94,2	50,2	52,1
Metodistkyrkan	38,7	40,4	24,4	25,1
Bibeltrogna vänner	65,3	65,3	65,3	65,1
Adventistsamfundet	110,8	110,8	59,8	59,8
Gem. församlingar	90,6	-	-	-
Alla	83,3	-	41,6	-
Frikyrkosamråd	86,2	-	41,5	-

Tabell 4. Gudstjänstbesök och mötesbesök i samfunden i relation till antalet medlemmar och antalet betjänade och med gemensamma församlingar exkluderade och inkluderade.

lägst är besökskvoten i SB och MK. Besökstalen är där låga inte bara för att samfunden är relativt små, utan också för att man har relativt få besök av medlemmarna. Men det finns fler sätt att räkna på, vilket tabell 4 visar.

När vi övergår till att ta hänsyn till hur många som betjänas sjunker (liksom vi såg tidigare med avseende på utbudet) besökskvoten särskilt för SMF och EFS, men också markant för SB. Rangordningen mellan samfunden berörs dock inte mycket ($r_s = 0,78$).

När de gemensamma församlingarna inkluderas, vilket kan relateras till såväl antal medlemmar som betjänade ökar besökskvoten relativt mest i SMF och SB. Men hur man än väljer att jämföra besöksutfallet för frikyrkosamfunden och därmed jämförbara får man på det hela taget samma mönster: Hög besökskvot gäller för Adv, SAM, P och NB, medelhög i SMF, EFS och FA, låg i SB och MK. Korrelationskoefficienten r_s är 0,94 när man jämför rangordningarna med gemensamma församlingar medräknade respektive ej medräknade i relation till medlemsantal. (Den är ännu närmare +1 beträffande antalet betjänade.) Med vetskap om att olika sätt att beräkna förändrar

i detaljer men inte i huvudsak bortfaller behovet av att utveckla alternativa presentationer av materialet efter vad som medräknas och inte medräknas. Ingenting om tillstånd och förändringar bevisas av en gudstjänsträkning vid ett enda tillfälle, men resultatet är relativt entydiga och förvånar inte utifrån den diskussion som förts om mer eller mindre inklusiva och exklusiva kyrkor.

Om man relaterar besöken till utbudet kan man se hur många besökare samfunden hade i genomsnitt. När alla typer av helgsamlingar slås ihop ser man att det genomsnittliga besöksantalet var ca 60 i pingstförsamlingarna, omkring medelvärdet 50 i flera samfund, mellan 30 och 40 i SB, MK och FA liksom i de lågkyrkliga EFS och BV. Detta framgår av tabell 5, som kan tolkas så, att skillnaderna mellan samfunden är orsakade av en kombination av olika storleksgrad och olika grad av pietistisk prägel. I jämförelsen mellan kyrkor skulle man kunna

Tabell 5. Antal besök per samling i samfunden.

Samfund	Besök per samling
Pingströrelsen	61
Sv. alliansmissionen	52
Sv. missionsförbundet	52
Nybygget	48
efs	40
Adventistsamfundet	39
Frälsningsarmén	37
Sv. baptistsamfundet	37
Bibeltrogna vänner	32
Metodistkyrkan	32
Gem. församlingar	45
Alla	50
Frikyrkosamråd	51

lägga analysen på församlingsstorlek och ålderssammansättning och liknande demografiska faktorer istället för att, som här, betona kulturella och ideologiska förhållanden. Sannolikt skulle man då finna att variationer beträffande dessa faktorer kräver ytterligare förklaringar.

Variationen mellan samfunden visad i tabell 5 är av intresse från det »pietistiska perspektivet«. Normen och vanan att delta i gudstjänster är starkare framhävda i några av samfunden. Man kan emellertid dröja något vid frågan om förmågan att locka besökare har mycket att göra med mängd och mångfald i det man erbjuder. Jag har tidigare i artikeln berört en diskussion om utbudets betydelse för medlemsutvecklingen. Den studie vi har här kan som framgång användas för att närmare iaktta sambandet mellan utbud och besöksfrekvens. De rangordningsjämförelser som gjorts beträffande olika sätt att beräkna utbud respektive besöksfrekvens kan kompletteras med ytterligare en som för dessa samman. Rangkorrelationskoefficienten mellan utbudskvot och besökskvot är 0,70 beträffande medlemsantalet och hela 0,90 för de betjänade. Det finns ett klart samband som ligger i linje med utbudsteorin. Man kan säga att mer exklusiva och pietistiskt färgade trossamfund kännetecknas av ett stort gudstjänstutbud, många gudstjänstbesök och en jämförelsevis positiv medlemsutveckling. Kanske kan man säga att det »pietistiska framgångsreceptet« till icke oväsentlig del består just i att man erbjuder ett rikt, och möjligen också varierande, gudstjänst- och andaktsliv. Men det är måhända ett framgångsrecept som bara fungerar i rätt kontext. I mer inklusiva sammanhang, där mycket av medlemmarnas engagemang riktar sig mot annat än församningslivet, är utökning av församlingens aktiviteter kanske inte helt ändamålsenligt.

Sammanfattningsvis vill jag hävda att det finns indikationer i materialet som pekar på att det angående gudstjänstvanor förhåller sig så som man kunde förmoda utifrån distinktionen mellan två typer av samfund. Den går inte mellan lutherska och baptistiska samfund (tex), inte heller mellan inomkyrkliga rörelser och frikyrkosamfund. Att totalutbudet är relativt större och att andra andliga möten vid sidan av huvudgudstjänst har en större del av totalutbudet, att man har fler besökare per samling, att man har fler besök i relation till medlemstalet och att man har fler besök särskilt vid andra gudstjänster än huvud-

gudstjänster i Pingströrelsen, Nybygget och i Alliansmissionen än i Svenska baptistsamfundet och Metodistkyrkan motsäger inte vad man utifrån det teoretiska resonemanget kunde förvänta sig som utfall av Sverigeräkningen. Andra samfund faller inte tydligt in i denna slags jämförelse, även om SMF och EFS oftast hamnar i mitten av fältet. Några samfund har sina egna specifika mötesstrukturer och gudstjänsttraditioner. Det kan ha funnits specifika händelser den undersökta helgen på vissa håll som påverkar resultatet. Ett antal eumeniska gudstjänster har exempelvis hållits. Materialet innehåller några osäkerheter och indikationerna är inte särskilt starka, men de talar klart mera för än emot att resultat blivit det förväntade.

Vad som med säkerhet kan konstateras är att frikyrkligheten sammantagen, till vilken vi här för EFS och BV, står för en stor del av det religiösa utbudet i Sverige och än större del av det religiösa utövande som består i att ta del av gudstjänster och andra sammankomster. Det blir särskilt tydligt när man jämför med Svenska kyrkans medlemmar. Om man går åt andra hållet ser man att den religiösa aktiviteten blir än större i trosrörelsens församlingar. Där skulle jag säga att pietismen i form av normerande gudstjänstdeltagande kommer ännu mer till uttryck, må vara att den är starkt uppblandad med andra influenser, varav några är den klassiska pietismen helt främmande.

Fredag, lördag, söndag

Sverigeräkningens material kan också upplysa om mötesverksamheternas uppdelning på septemberhelgens tre dagar. Som ett tillägg till redovisningen visas i tabell 6 hur frikyrkornas och frikyrkofolkets (plus EFS och BV) aktiviteter fördelades över fredag, lördag och söndag. Jämförelse görs med Svenska kyrkan.

Till synes finns nästan inga skillnader alls här mellan Svenska kyrkan och de kyrkor jag behandlar. I Svenska kyrkan låg jämförelsevis en något mindre del av utbudet på fredagen. Vad gäller deltagande är fördelningen över de tre dagarna anmärkningsvärd parallell. I både folkkyrka och frikyrka försiggick mer än hälften av gudstjänstlivet under veckohelgens sista dag. Men påfallande många av helgens besök förlades till fredag och lördag. Men i Svenska kyrkan visar sig fredagsbesöken mestadels ha varit deltagande i begravn-

Kyrklig rörelse	Gtj-ut bud				Gtj-be sök							
	fredag		lördag		söndag		fredag		lördag		söndag	
	(antal)	(%)	(antal)	(%)	(antal)	(%)	(antal)	(%)	(antal)	(%)	(antal)	(%)
Frikyrkor samt efs, bv	950	23	1 000	25	2 100	52	29 000	15	47 000	24	123 400	62
Svenska kyrkan	920	18	1 280	25	2 870	57	28 900	13	59 400	26	140 200	61

Tabell 6. Gudstjänster och andra sammankomster och besök i frikyrkorna och lågkyrkliga rörelser samt procentuell fördelning fredag, lördag, söndag den 24–26 september 1999. Jämförelse med Svenska kyrkan.

ningsgudstjänster medan lördagsbesöken oftast innebar att man be-
vistat dop- och vigselhögtider. Så de synbara likheterna är nog min-
dre intressanta än skillnaderna i innehåll. I motsats till Svenska kyr-
kan hade frikyrkorna under hela veckoslutet ett ganska vitt delta-
gande i religiösa och mindre religiösa sammankomster som lockade
i egen kraft och inte p g a bekantskap eller förpliktelser gentemot
någon inblandad person. I varje fall i mindre grad så.

Bland frikyrkorna avviker av kända skäl Sjundedags Adventist-
samfundet från det allmänna mönstret genom sitt gudstjänstfirande
på lördagen (89 procent av besöken denna helg). Även i de båda
Frälsningsarméerna sker tydligen mycket av helgverksamheten på
andra dagar än söndag. Mest söndagsinriktad tycks man vara inom
Svenska baptistsamfundet.

Regionala förhållanden

Denna artikel som behandlar i första hand frikyrkorna avslutas med
några anmärkningar om den regionala fördelningen. Variationer
över landet beträffande deltagande i gudstjänster och andra sam-
lingar avspeglar naturligtvis samfundens relativa styrka och svaghet
i olika regioner. Här uppmärksammar jag några regionala och lokala
toppar hos de respektive samfundet vad gäller besöksstatistiken.

EFS:s besöksiffror växer när man kommer längst ned i syd och än
mer och över en vidare region när man kommer upp i norr. EFS har
klart störst deltagande bland samfundet (i svag konkurrens) i Jämt-
land. Kommunala toppnoteringar gjordes i Skellefteå och Piteå.

bv har sitt starkaste fäste i Skåne med Örkelljunga som centrum.

SMF har liksom många andra många gudstjänstbesök inrapporterade från Jönköpings län och Jönköpings kommun. Bland alla samfund hade SMF flest besök i Uppsala, Kronobergs, Gotlands, Västra Götalands (14 000, en tredjedel av alla besök i SMF) och Värmlands län. Samfundet har många besök redovisade i t ex Öckerö och Vårgårda kommuner.

SAM var näst störst bland samfunden vad gäller besökstal i Jönköpings län. SAM:s geografiska koncentration till detta län visas av att här låg 80 procent av alla besök som kom samfundet till del. Förutom i residensstaden var det många besök i Sävsjö och Vetlanda. För SB:s del visar materialet en tydlig koncentration av besöken till Stockholmsområdet (nästan en tredjedel av alla) och en viss tyngdpunkt även i Västernorrlands län.

Nybygget hade i absoluta tal sina flesta besök i Västra Götaland, hade om man relaterar till den totala frikyrkliga närvaron många besök i Södermanlands och Östergötland län och var störst bland alla samfund i Örebro län. Örebro kommun hade klart flest besök bland Nybyggets kommuner – det märks var centrum ligger.

Pingströrelsen hade 9 700 besök i Stockholms län, 11 000 i Jönköpings, 12 000 i Västra Götalands län. Samfundet (som vi här kanske något oegentligt betraktar Pingströrelsen som) är störst i denna jämförelse i merparten av länen. I flera län med svag frikyrklighet finns en viss särklass, Halland och Blekinge är exempel på det. Förutom storsstadskommunerna hade Jönköping och Linköping många besök. Bland mindre kommuner utmärker sig Örnsköldsvik.

Även Metodisterna har haft flest deltagare i gudstjänstlivet i Jönköpings län. Den kommun som haft flest besök efter Stockholm är Tranås. Jönköpings län gäller också som kärnområde för Frälsningsarmén. Särskilt Nässjö hade många besök. Svenska frälsningsarméns aktiviteter hade sin absoluta tyngdpunkt i Göteborg under lördagen. Mer än hälften av alla besök låg där.

Adventistsamfundet hade flest besök i Stockholms län och i Stockholms och Norrtälje kommuner, där de centrala funktionerna finns.

De gemensamma församlingarna är väl spridda över landet. De har fått jämförelsevis många besök i Kronobergs län, mest i Växjö kommun. Många även i Jönköpings kommun som återkommer med

stort deltagande i frikyrkliga aktiviteter i samfund efter samfund. Det var förväntat.

Det är inte mycket som överraskar i den här geografiska genomgången. Besöksstatistiken bekräftar var samfunden har sina kärnområden. Uppgiften att trosrörelsen och Livets ord i Uppsala län – och i Uppsala kommun – hade fler besök än något av frikyrkosamfunden är väl inte heller helt överraskande.

Avslutning

En överflygning över Sverige med hjälp av ett religionsgeografiskt material ger oss ett panorama över en utbredd religiös aktivitet över landet, i vart fall gäller detta aktiviteter arrangerade av kristna kyrkor. Svenska kyrkan finns överallt, ett par frikyrkosamfund är närvarande i de flesta kommuner i landet. Några frikyrkor har en ganska vid spridning, men är svagt representerade på vissa håll. Någras geografiska lokalisering är mer förtätad, i något fall starkt koncentrerad till en region. Den som inte är så noga med vilket samfund det är fråga om kan vara förvissad om att kristet gudstjänst- och gemenskapliv går att söka upp var man än befinner sig i Sverige.

En annan sak är att detta gudstjänstliv kan vara dämpat och sporadiskt. Graden av intensitet varierar, varken kvaliteter eller energier är likartat utspridda över hela det kristna fältet. I den frikyrkliga traditionen ligger en solid uppslutning kring gemensamma aktiviteter, däribland och inte minst gudstjänsterna. Sverigeräkningen och den parallella intervjuundersökningen visar att under det fokuserade veckoslutet samlades många till frikyrkliga möten och gudstjänster – alldeles som förväntat. Var fjärde gudstjänstdeltagare besökte en frikyrka, bortåt vart tredje gudstjänstbesök ägde rum i en frikyrka trots frikyrkosektorns begränsade omfattning. (Vad gäller besöken kan man snarare anta ca 30 procent av alla eftersom andra verksamheter än gudstjänster inte är registrerade för Svenska kyrkans del. Beträffande enbart gudstjänster svarade frikyrkorna för knappt 29 procent av alla.) Med tanke på tidigare studiers resultat angående en mycket stark gudstjänstvana i särskilt några av frikyrkosamfunden kan man dock ana att den religiösa idogheten i denna aspekt försvagats trots jämförelsevis höga besökstal.

Om man antar att gudstjänstvanor har med ett pietistiskt arv att

göra, och att detta arv, åtminstone när det kommer till just gudstjänstvanor, förvaltats med större iver i några samfund än andra borde detta kunna avläsas i variationer i gudstjänstfrekvens. Det visar sig att det mycket riktigt ligger till på det viset. Att hypotesens träffbild över samfundsfamiljen inte är alldeles överväldigande härvidlag har delvis att göra med faktorer knutna till undersökningens form och uppläggning. Men det kan också vara en påminnelse om att gudstjänstmönster i frikyrkorna och med dem jämförbara samman slutningar skapas av många faktorer. Några, men långt ifrån alla, av dem menar jag man kan närma sig genom att diskutera fenomenet pietism och dess förhållande till den enskildes fromhet, församlingens uppgifter och synen på omvärlden.